

STEFAN KAROL KOZŁOWSKI

POLSCY UKRAIŃCY I UKRAIŃSCY POLACY W LWOWSKIEJ ARCHEOLOGII LAT 1905-1945

POLISH UKRAINIANS AND UKRAINIAN POLES IN LWOW ARCHAEOLOGY BETWEEN 1905 AND 1945

The author reveals friendly relations and scientific history of archaeology of Eastern Galicia in the years 1905-1945. The paper is cartographically illustrated.

KEY WORDS: history of archaeology, Ukrainians, Poles

Ukraińcy i Polacy, Bohdan Chmielnicki i Jeremi Wiśniowiecki, wolni Kozacy i polscy „panowie”, Korsuń i Beresteczko, rzeź humańska i unia brzeska, Petlura i Piłsudski, Lwiv i Lwów.

Ukraińcem/Polakiem się jest, bo rodzice, bo wiara, bo mowa, bo szkoła, bo wybór, bo historia, bo miłość. Można być pełnym Ukraińcem lub pełnym Polakiem, albo kimś między nimi, polskim Ukraińcem lub ukraińskim Polakiem.

Tacy właśnie, pełni i mniej pełni, byli archeolodzy galicyjscy pierwszych lat XX wieku. To oni stanęli u początków nowoczesnej archeologii ukraińskiej i polskiej. To o nich będzie ta historia.

Żyli w jednym kraju, w jednym mieście, no może w dwóch, należeli do dwóch narodów, dzie-

liło ich pochodzenie etniczne i aspiracje narodowe, zbliżały młodzięcze przyjaźnie.

Oto kilka słów o nich.

* * *

Wielkie cesarstwo, ciągle jeszcze w ekspansji, wspaniałość Wiednia i ubóstwo ludu, wiele narodów, niekoniecznie szczęśliwych.

Na północno-wschodnim skraju tej potężnej struktury leży Królestwo Galicji i Lodomerii, nieraz nazywane „Królestwem Golicji i Głodomerii”. W tym królestwie dwa narody, dwa duże miasta – Lwów i Kraków, w obu uniwersytety, odpowiednio Franciszka I i Jagielloński, a na obu uczelniach katedry archeologii. We Lwowie z profesorem Ka-

rolem Hadaczkim, raczej klasykiem, w Krakowie z profesorami Piotrem Bieńkowskim (klasyk) i Włodzimierzem Demetrykiewiczem (prehistoryk).

Wokół Demetrykiewicza i Hadaczka skupi się na kilka lat przed I wojną światową grupka młodych Polaków i Ukraińców. Będą wśród pierwszych nowoczesnych specjalistów-archeologów we własnym kraju.

We Lwowie będą to Polacy: urodzony w Samborze Włodzimierz Antoniewicz oraz urodzony w Juriewie Polskim w Rosji – Roman Jakimowicz, a także Ukraińcy: urodzony w Chyrowie Jarosław Pasternak i Wołodimir Hrebieniak ze Lwowa, wreszcie pół-Ukraińiec, pół-Polak – Bohdan Janusz, też ze Lwowa. Ten ostatni nie zostanie studentem, bo nie ma matury.

Z kolei w Krakowie będą to Polacy: Józef Żurowski z podlwowskich Podhajczyków, ale po gimnazjum krakowskim i Leon Kozłowski z Przybysławic pod Miechowem, a także urodzony w Sokalu, spolonizowany Ukraińiec, Michał Drewko. Później zjawi się jeszcze Polak – Gabriel Leńczyk z Husowa pod Łańcutem.

Młodzi archeolodzy na ogół pochodzą z rodzin galicyjskiej niższej inteligencji (greko-katolicki paroch, nauczyciel, niżsi urzędnicy, zarządca majątku), ale też rolników (Leńczyk) i właścicieli ziemskich (Kozłowski).

We Lwowie studiują w latach 1909-1914, jedni krótko, bo przeniosą się do Krakowa (Antoniewicz, Jakimowicz), inni aż do wybuchu wojny (Pasternak, Hrebieniak), kończąc lub niemal kończąc studia. W programie studiów jest m.in. archeologia u Hadaczka (raczej klasyczna), historia m.in. u wielkiego Michały Hruszewskiego, antropologia i etnografia u Jana Czekanowskiego i filozofia u wielkiego Kazimierza Twardowskiego. Podobnie jest w Krakowie, lecz tam jest więcej prehistorii u Demetrykiewicza, klasykę wykłada P. Bieńkowski, antropologię J. Talko-Hryniewicz, a numizmatykę M. Gumowski, wreszcie F. Kopera wykłada historię sztuki. Natomiast lepsza jest w Krakowie baza muzealna, Demetrykiewicz dyktuje Muzeum Prehistorycznemu Polskiej Akademii Umiejętności, we Lwowie niezbyt duże zbiory są w NTSz, Muzeum Dzieduszyckich i na Uniwersytecie.

Studia można skończyć zwykłym dyplomem, można też doktoratem. Trudno ten doktorat w tamtym czasie uzyskać, a to z powodu śmierci Hadaczka, a to wyjazdu Demetrykiewicza.

We Lwowie młodzi są prowadzeni w czasie studiów, a nawet wcześniej przez Bohdana Janusza, odbywają wycieczki, fotografują, czytają książki z biblioteki tutora, piszą popularne artykuły, chodzą do biblioteki Ossolineum i kontaktują się z NTSz, penetrują naukowo teren, wyprawiają się w góry.

Potem Polacy pojedą studiować do Krakowa (także niezadowoleni z profesora?), zaś Ukraińcy pozostaną do początku wojny we Lwowie.

W Krakowie młodzi wiążą się z Muzeum Prehistorycznym Polskiej Akademii Umiejętności, Demetrykiewicz wysłał Antoniewicza, Drewkę, Kozłowskiego i Żurowskiego na interwencje wykopaliskowe, Kozłowski dodatkowo pracuje u Erazma Majewskiego w Warszawie, prowadzi też własne wykopaliska z ramienia Demetrykiewicza i Majewskiego, jeździ ze Schmitem na Kaukaz. Na studia jednoroczne przyjeżdża do Krakowa Józef Kostrzewski.

* * *

A potem wszystko się zawali, wybuchnie Wielka Wojna, Rosjanie zajmą Lwów i podejną pod Kraków, Hadaczek popełni samobójstwo, Demetrykiewicz wyjedzie na kilka lat do Szwajcarii, a młodzi pójdą na wojnę (z której nie wszyscy wrócą) lub czasowo wyemigrują (Drewko).

Ostatecznie do dyplomu dochodzą Antoniewicz i Drewko, Hrebieniak jest blisko, także Pasternak, Żurowski i Jakimowicz. Doktoraty będą po wojnie, lecz Kozłowski i Antoniewicz obronią je wcześniej, pierwszy u Schmita, drugi u Bieńkowskiego.

Także w Krakowie wojna zaburza galicyjski spokój, bo niemal od jej początku profesor wyjeżdża do Zürichu, ale Drewko już uzyskał dyplom, Antoniewicz uzyskał doktorat u Bieńkowskiego, a Kozłowski w Tybindze.

Młodzi krakowiacy, podobnie jak lwowiacy, idą na wojnę, bronić Cesarstwa, ale i dostudiuować, a to we Wiedniu (Antoniewicz, Żurowski), a to w Pradze (Antoniewicz, Jakimowicz). Z lwowiaków Pasternak będzie studiował później w Pradze, zaś wcześniej spenetruje muzea w Brnie i Trieście.

Ale teraz trzeba walczyć „za Cesarza Pana i jego Rodiną”, jak nas poucza ówczesna czeska piosenka wojskowa, ukochaną archeologię zostawiając na później, choć i ewentualność postudiuwania, a to we Wiedniu, a to w Pradze czy Tybindze nie raz się nadarza.

Na front idą Polacy i Ukraińcy. W pułkach piechoty 19 obrony krajowej i 30 walczą na froncie

galicyjskim Hrebeniak i Antoniewicz, a na froncie włoskim (ale też wcześniej w Galicji) służą Pasternak, Żurowski i Leńczyk (odpowiednio w pułkach 41, 16 obrony krajowej i 17).

Młodym wiedzie się różnie, na wiosnę 1915 roku ginie w bitwie o Halicz wielka nadzieja archeologii ukraińskiej – Wołodia Hrebeniak, w tym samym roku jego bliski przyjaciel. Włodek Antoniewicz zostaje ranny pod karpackim Użokiem, zaś druga nadzieja archeologii ukraińskiej – Jarosław Pasternak, jest poważnie ranny w jednej z kolejnych bitew nad rzeką Isonzo.

W tym samym czasie Leon Kozłowski odbywa w 1 pułku ułanów Legionów Polskich kampanię kielecko-małopolską, też lądując w szpitalu (po wypadku z koniem), potem znajduje się na krótko w kryminale austriackim w Zamościu.

Rekonwalescencje Antoniewicza i Pasternaka pozwalają obu na dodatkowe studia, a to we Wiedniu u Hoernesa i Menghina, a to w Muzeum Franciszka Józefa w Brnie morawskim, z frontu zostaje oddelegowany do Wiednia Żurowski, co pozwala mu postudiować archeologię u Menghina i historię sztuki u Strzygowskiego.

Do wojska nie poszli Drewko (bo był nauczycielem) i Jakimowicz (bo był obywatelem rosyjskim), obaj jednak wyjechali odpowiednio do Wiednia (gimnazjum polskie) i Pragi (studia u Niederlego i praca w Muzeum Narodowym).

Jedynym z naszej grupy, który na czas wojny ostał się we Lwowie, jest Bohdan Janusz, pół Ukraińiec, pół Polak, zawieszony między dwiema nacjami nieszczęśnik bez matury, bez studiów, raczej zasłużony starożytnik, niż archeolog, tutor Pasternaka, Hrebeniaka, Jakimowicza i Antoniewicza, związany z NTSz, potem z muzeami w Stanisławowie i Tarnopolu, także konserwator archeologiczny na kresy południowo-wschodnie. Odrzucony przez obie nacje, strzelił sobie ostatecznie w łeb. Zanim jednak to zrobił, napisał parę dobrych książek, m.in. opisał „293 dni okupacji rosyjskiej we Lwowie”.

* * *

Listopad 1918 roku przyniósł upadek Austro-Węgier oraz rozbudził nadzieje polskie i ukraińskie. Oba narody dążyły do niepodległości, jednemu się to udało, powstała Rzeczpospolita, długo jeszcze nie uzyskali swojej Samostijnej Ukraińcy.

Zachodnia Ukraina stała się terytorium obu stronnych pretensji, Polacy uważali ją za historyczną polską prowincję (od XIV wieku), Ukraiń-

cy stworzyli tu w listopadzie 1918 roku Zachodnio-Ukraińską Republikę Ludową, ze stolicą we Lwowie, z prezydentem Jewhenem Pruszewiczem. Na bazie Legionu Strzelców Siczowych powstała Ukraińska Armia Galicyjska. Podzielono ją na brygady, w roku 1919 skupione w ramach korpusów.

Lwów zajęto na początku listopada. Wobec oporu polskiego (Orlęta!) wycofano wojsko z miasta i rozpoczęto oblężenie. Potem Polacy wysłali tzw. odsiecz przemyską i wyparli przeciwników.

W ramach zrywu ukraińskiego i odpowiedzi polskiej mieszczą się losy trzech archeologów, dwóch ukraińskich (Pasternak i Śmiszko) i jednego polskiego (Leńczyk).

Czotar Pasternak z 7 Brygady Stryjskiej/Lwowskiej stanie naprzeciw podporucznika Leńczyka. Czotar przegra i będzie musiał (wobec późniejszych represji polskich) opuścić kraj (uciekł do Czechosłowacji), strilec Śmiszko został w Polsce i do wojaczki się nie przyznał, a nawet odsłużył później swoje w Wojsku Polskim. Polak, po demobilizacji, został nauczycielem, potem zdał maturę i skończył archeologię w Krakowie (z doktoratem).

Tak Ukraina, ale i Polska, straciła w osobie Pasternaka na kilka lat wybitnego archeologa, być może profesora na niepowołanym, lwowskim uniwersytecie ukraińskim, obiecany Ukraińcom przez władze polskie. Po kilku latach powrócił jednak Jarosław do Polski jako doktor Uniwersytetu Karola i nostryfikował u Antoniewicza w Warszawie dyplom czeski (stara znajomość), a potem związał się z Instytutem Stauropygilskim i z metropolią Szeptyckim (bratem polskiego generała), kopał Stary Halicz, profesorował za pierwszych Sowieców, pracował w niemieckim Instytucie Badań na Wschodzie i znowu, nieszczęśny, musiał uciekać, szkoda wybitnego uczonego.

Wyniki Wielkiej Wojny są dla jednych korzystne, dla drugich nie. Znikają Austro-Węgry, pojawia się Polska, Czechosłowacja, Węgry, Jugosławia, Litwa, Łotwa i Estonia, nie przetrwają wolna Białoruś oraz Ukraińska Republika Ludowa ze stolicą w Kijowie i Zachodnio-Ukraińska Republika Ludowa ze stolicą we Lwowie, pierwszą rozbijają bolszewicy, drugą Polacy.

W rezultacie nauka ukraińska utraci młodych archeologów – Hrebeniaka, bo zginie w ofensywie halickiej, Pasternaka, bo wyemigruje. Straci także Lewkę Czikalenkę, ucznia Fedora Wowka z Sankt Petersburga, badacza Mezynia i Horodka pod Równem, II sekretarza Wielkiej i członka Ma-

LEGENDA

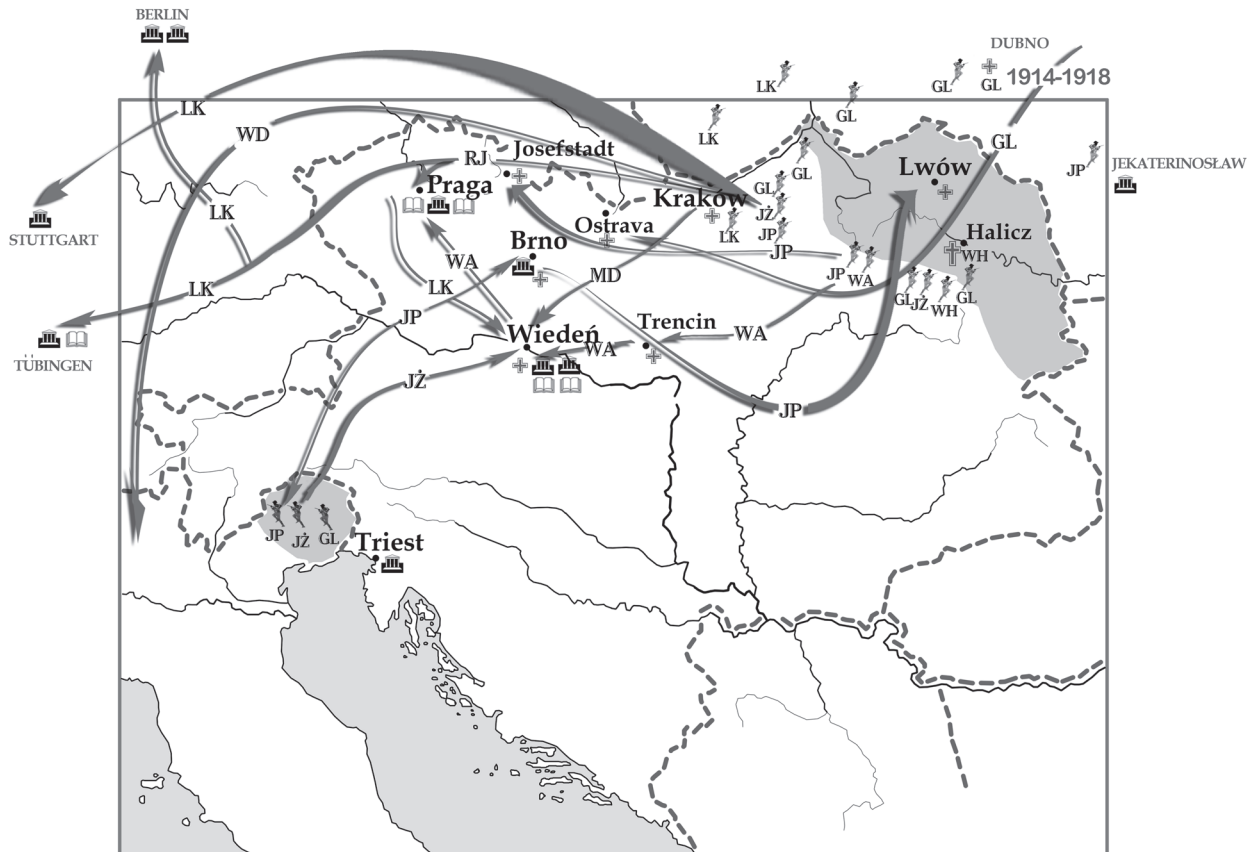
	1		6
	2		7
	3		8
	4		9
	5		10

Objaśnienia do map:

1 – przemieszczenia osób; 2 – muzea;
3 – studia archeologiczne; 4 – śmierć;
5 – Holokaust; 6 – wyrok śmierci;
7 – szpital; 8 – front;
9 – więzienie, obóz; 10 – rejon walk

The maps' legend:

1 – replacements of people; 2 – archaeological collections; 3 – university studies in archaeology; 4 – deaths of our heroes; 5 – victims of the Holocaust; 6 – death sentences; 7 – military hospitals; 8 – war fronts; 9 – prison and detention camps; 10 – areas of battles.

Mapa 1. Austro-Węgry
Map 1. Austro-Hungarian Empire

Lista bohaterów i objaśnienia skrótów na mapach:

WD – Włodzimierz Demetrykiewicz – profesor archeologii na Uniwersytecie Jagiellońskim, mistrz wielu późniejszych profesorów.

LK – Leon Kozłowski – profesor archeologii na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie.

JK – Józef Kostrzewski – profesor archeologii na Uniwersytecie Poznańskim.

KH – Karol Hadaczek – profesor archeologii na Uniwersytecie Franciszka I we Lwowie.

MD – Michał Drewko – spolszczony Rusin, archeolog warszawski, uczeń W. Demetrykiewicza.

GL – Gabriel Leńczyk – archeolog krakowski, uczeń W. Demetrykiewicza.

RJ – Roman Jakimowicz – przedwojenny uczeń W. Demetrykiewicza, dyrektor Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, po wojnie profesor archeologii na Uniwersytecie Mikołaja Kopernika w Toruniu.

JŻ – Józef Żurowski – uczeń W. Demetrykiewicza, przed wojną docent archeologii na Uniwersytecie Jagiellońskim.

WA – Włodzimierz Antoniewicz – uczeń W. Demetrykiewicza, profesor archeologii na Uniwersytecie Warszawskim.

TS – Tadeusz Sulimirski – uczeń L. Kozłowskiego, profesor archeologii na Uniwersytecie Jagiellońskim, potem na emigracji.

JP – Jarosław Pasternak – uczeń L. Niederlego, w czasie okupacji sowieckiej profesor archeologii na Uniwersytecie im. I. Franko we Lwowie, potem na emigracji.

BJ – Bogdan Janusz – spolszczony Ukrainiec, starożytnik lwowski.

WH – Włodzimierz Hrebieniak – Ukrainiec, student K. Hadaczka we Lwowie, zginął na froncie pod Haliczem.

HC – Helena Cehak – absolwentka archeologii u L. Kozłowskiego, potem w Wilnie, a po wojnie profesor na Uniwersytecie Wrocławskim.

MK – Michaiło Kłapczuk – Ukrainiec, student L. Kozłowskiego, ukończył archeologię w Karagandzie.

JB – Jan Bryk – absolwent i asystent u L. Kozłowskiego, potem w administracji państwowej, zamordowany przez Sowieców.

MŚ – Marcjań Śmieszko – Ukrainiec, absolwent i asystent u L. Kozłowskiego, po wojnie profesor w sowieckim Lwowie.

LCz – Lewko Czikalenko – Ukrainiec, doktor archeologii na Uniwersytecie Ukraińskim w Pradze, po wojnie na emigracji.

KŻ – Kazimierz Żurowski – absolwent i asystent u L. Kozłowskiego, po wojnie profesor na uniwersytetach w Toruniu i Poznaniu.

ISw – Igor Swiesznikow – Rosjanin, student u L. Kozłowskiego, po wojnie profesor we Lwowie.

IS – Irena Siwkówna – absolwentka archeologii u L. Kozłowskiego we Lwowie, wywieziona przez Sowieców, potem na zachodzie.

JV – Józefina Voglówna – Żydówka, absolwentka archeologii u L. Kozłowskiego, zginęła w Holokauście.

SK – Stefan Krukowski – archeolog-amator, badacz paleolitu, pracownik Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie, w czasie wojny we Lwowie.

The list of the heroes and the legend of abbreviations on the maps:

WD – Włodzimierz Demetrykiewicz – professor of archaeology at the Jagiellonian University, master of numerous later professors.

LK – Leon Kozłowski – professor of archaeology at the Jan Kazimierz University in Lvov.

JK – Józef Kostrzewski – professor of archaeology at the Poznań University.

KH – Karol Hadaczek – professor of archaeology at the Francis I University in Lvov.

MD – Michał Drewko – polonized Ruthenian, archaeologist from Warsaw, student of Prof. W. Demetrykiewicz.

GL – Gabriel Leńczyk – archaeologist from Cracow, student of W. Demetrykiewicz.

RJ – Roman Jakimowicz – pre-war student of W. Demetrykiewicz, director of the State Archaeological Museum in Warsaw, after the war – professor of archaeology at the Nicolaus Copernicus University in Toruń.

JŻ – Józef Żurowski – student of W. Demetrykiewicz, before the war – associate professor at the Jagiellonian University.

WA – Włodzimierz Antoniewicz – student of W. Demetrykiewicz, professor at the University of Warsaw.

TS – Tadeusz Sulimirski – student of L. Kozłowski, professor of archaeology at the Jagiellonian University, afterwards – expatriate.

JP – Jarosław Pasternak – student of L. Niederle, under the Soviet occupation – professor of archaeology at the Ivan Franko University in Lviv, afterwards – expatriate.

BJ – Bogdan Janusz – polonized Ukrainian, ancient historian in Lvov.

WH – Włodzimierz Hrebieniak – Ukrainian, student of K. Hadaczek in Lvov, died at the front near Halych.

HC – Helena Cehak – archaeology graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski, afterwards – in Vilnius, after the war – professor at the University of Wrocław.

MK – Michaiło Kłapczuk – Ukrainian, student of L. Kozłowski, archaeology graduate from Karaganda.

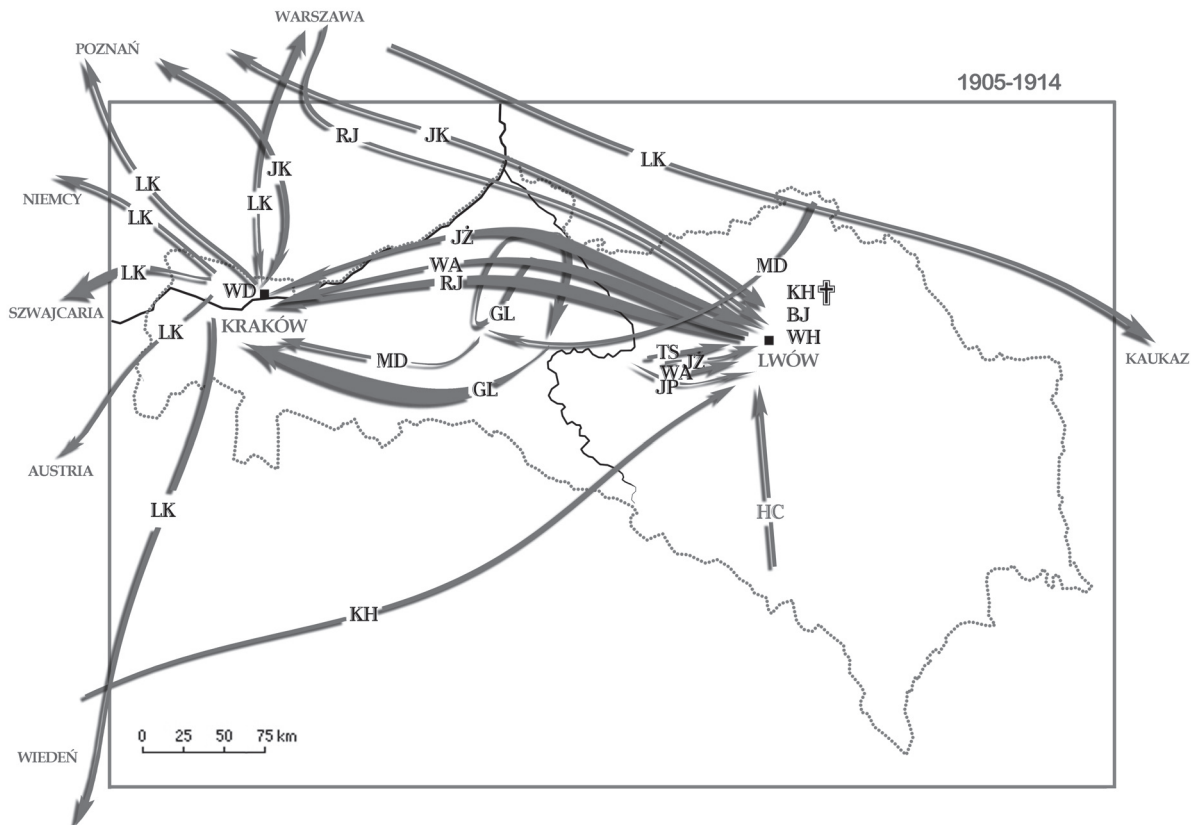
JB – Jan Bryk – graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski and his assistant, then in the civil service, murdered by the Soviets.

MŚ – Marcjań Śmieszko – Ukrainian, graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski and his assistant, after the war – professor in the Soviet Lviv.

LCz – Lewko Czikalenko – Ukrainian, doctor of archaeology at the Ukrainian University in Prague, after the war – expatriate.

KŻ – Kazimierz Żurowski – graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski and his assistant, after the war – professor at the University in Toruń and the Poznań University.
 ISw – Igor Swiesznikow – Russian, student of L. Kozłowski, after the war – professor in Lviv.
 IS – Irena Siwkówna – archaeology graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski in Lvov, deported by the Soviets, later – in the West.

JV – Józefina Voglówna – Jewess, archaeology graduate under the guidance of Prof. L. Kozłowski, Holocaust victim.
 SK – Stefan Krukowski – amateur archaeologist, specialized in the Palaeolithic, research worker at the State Archaeological Museum in Warsaw, during wartime – in Lvov.

Mapa 2. Galicja w latach 1905-1914
 Map 2. Galicia in the years 1905-1914

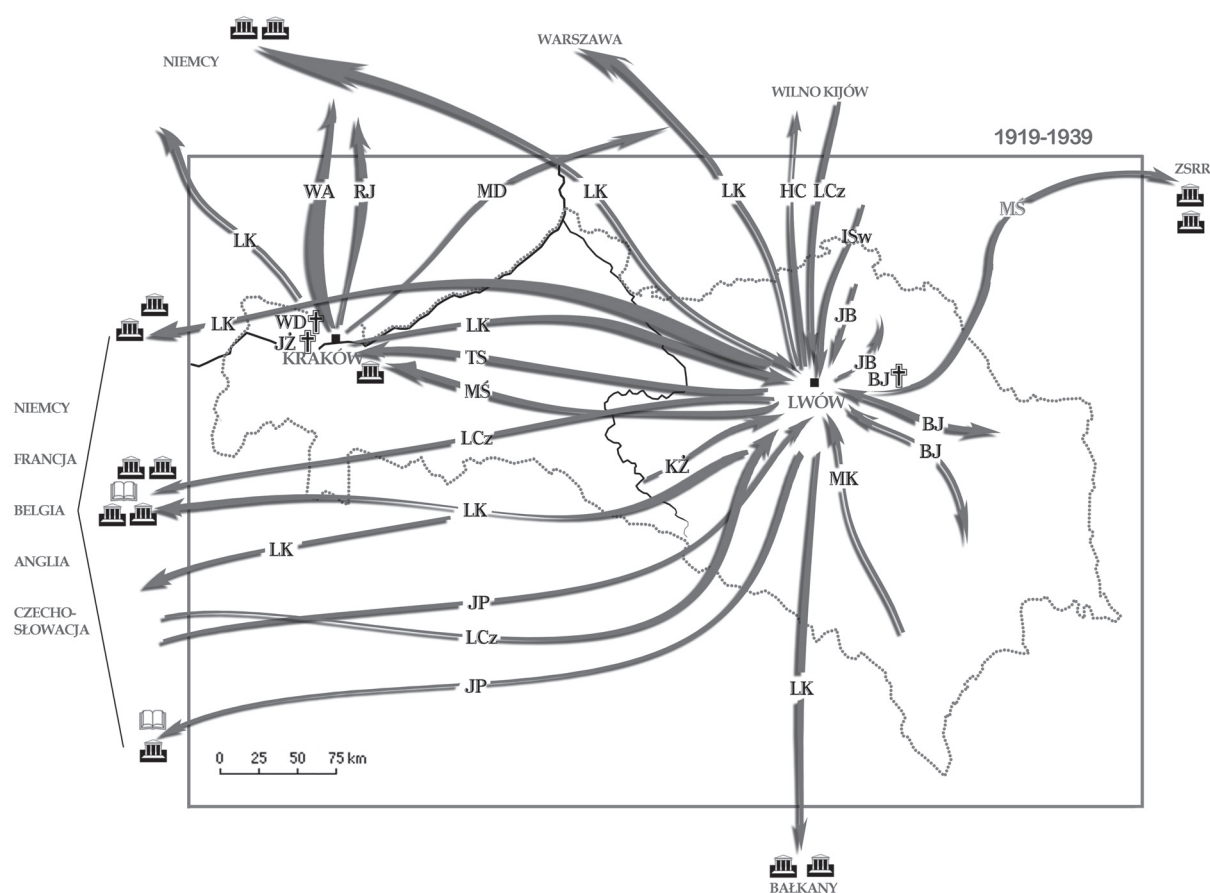
łej Rady Ukraińskiej Republiki Ludowej. To tam premierem został lwowiak Michaiło Hruszewskij, tam atamanem Semen Petlura, to jego będzie gorąco przepraszać Józef Piłsudski („ja Was Panowie bardzo Przepraszam”). Na wykłady Hruszewskiego chodzić wcześniej będą we Lwowie Antoniewicz i Hrebieniak, może też Jakimowicz, ale nie Pasternak (dlaczego?).

Czikalenko, syn wybitnego działacza ukraińskiego, ucieka do Polski w roku 1920, potem doktoryzuje się w Pradze na Wolnym Uniwersytecie Ukraińskim, odwiedza Francję, wreszcie wraca do Polski, studiuje materiały w Warszawie i Lwowie, ale jest poza zawodową archeologią, choć trochę

kopie (m.in. Nestorowy Czerwień). Pod koniec II wojny światowej wyemigruje na Zachód. To duża strata.

Tak się po raz pierwszy zawałił lwowski ośrodek archeologiczny, zmarł profesor Hadaczek, na wojnie zginął Hrebieniak, wyjechali Antoniewicz i Jakimowicz, wyemigrował Pasternak, wyjechał Czikalenko. Niemal wszystko należało zaczynać od początku, choć tradycje podtrzymywał jeszcze Janusz (do 1930 r.), a potem z Pragi powrócił Pasternak, z Paryża zaś Czikalenko.

Jeszcze przed końcem wojny światowej, w styczniu 1918 roku, pojawił się we Lwowie Józef Kostrzewski, późniejszy profesor poznański i czo-

Mapa 3. Galicja w latach 1919-1939
Map 3. Galicia in the years 1919-1939

łowy polski archeolog. Dostał propozycję objęcia katedry archeologii na miejscowym uniwersytecie, dlatego habilitował się tamże na docenta archeologii u J. Czekanowskiego, E. Bulandy i J. Siemiradzkiego. Biurokracja austriacka przewidywała jeszcze zatwierdzenie całego przewodu przez ministerstwo we Wiedniu, jednak z powodów ogólnego bałaganu wojennego zatwierdzenie się opóźniło na tyle, że w międzyczasie cesarstwo przestało istnieć, a powstała Polska. Mógł więc Kostrzewski przyczynić się do powstania Uniwersytetu Poznańskiego, na którym stworzono dla niego odpowiednią katedrę.

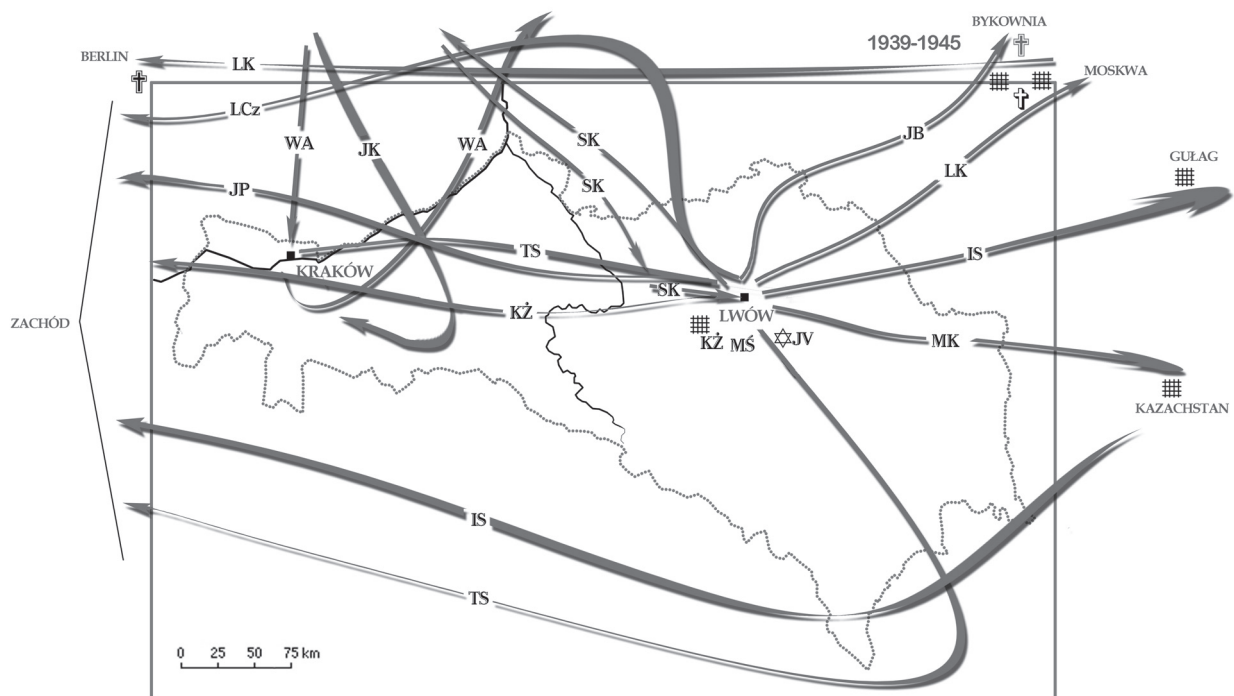
W ten sposób Lwów nie zyskał w roku 1918 profesora, który być może byłby mniej przychylny dla spraw ukraińskich niż zatrudniony od 1921 r., już na Uniwersytecie Jana Kazimierza, Leon Kozłowski.

Nie bardzo wiemy, na podstawie jakiej pracy Kostrzewski się habilitował, mogła to być „Wielkopolska w czasach przedhistorycznych” (?).

W roku 1920, kiedy Pasternak jest już w Czecho-Słowacji, a Czikałenko właśnie przybywa do Polski, habilituje się w Krakowie z archeologii Leon Kozłowski. Spodziewa się pracować na Uniwersytecie Warszawskim, ale zabiegi Antoniewicza mu to uniemożliwiają. Ten ostatni zostanie profesorem w Warszawie, a Kozłowski dostanie Lwów (1920 r., katedrę obejmuje w roku 1921, po wojnie bolszewickiej).

Zjawiają się studenci, Polacy (Jan Bryk, Tadeusz Sulimirski, Kazimierz Żurowski, Helena Cehak, Irena Siwek), Ukraińcy (Marcjan Śmiszko i Michajło Kłapczuk), Rosjanin (Igor Swieszni-kow) i Żydówka (Józefina Vogel). To tylko ci, którzy ukończyli studia.

Najpierw Kozłowski zatrudnia Polaka – Bryka, a gdy ten idzie na burmistrza Kamionki Strumiłowej, bierze Ukraińca – Śmiszkę, potem dodatkowo zatrudni Sulimirskiego i Żurowskiego, a tuż przed wojną Siwkówną w nowoutworzonym Muzeum Ziemi Czerwińskiej. Proponował też Kozłowski

Mapa 4. Galicja w latach 1939-1945
Map 4. Galicia in the years 1939-1945

pracę Ludwikowi Sawickiemu. Potem profesor zostanie ministrem i premierem, katedrę więc przekazuje Sulimirskiemu, który po powrocie szefa obejmie profesurę w Krakowie, po zmarłym Józefie Żurowskim.

Stosunki polsko-ukraińskie bywają napięte, Stefan Bandera organizuje zamach na ministra Pierackiego. Kozłowski w odwecie tworzy obóz w Berezie Kartuskiej, ale w archeologii nadal razem pracują Kozłowski i Starczuk, Żurowski i Śmiszko, Kobylnik i Sulimirski, Pasternak i Reyman, Fitzke i Cynkałowski. Student Kłapczuk dostaje stypendium, a Śmiszko pieniądze na dłuższe wyjazdy do Krakowa i ZSRR, podobnie jak szef Katedry wyjeżdżający kilkakrotnie za granicę. Jak wkroczą Sowietci, Pasternak i Śmiszko przygarną Polaków.

Ale Janusz został odrzucony, ale nie ma uniwersytetu ukraińskiego we Lwowie, niemniej Cynkałowski współpracuje z Państwowym Muzeum Archeologicznym, Polanski udostępnia materiały Krukowskiemu, a Czikalence PMA daje zezwolenie na prowadzenie wykopalisk.

Co innego skala makro, co innego mikro.

* * *

Sowieci wkroczyli do Polski/Zachodniej Ukrainy 17 września 1939 roku, „chroniąc” bratnie naro-

dy przed „uciskiem polskich panów”. Mały, lwowski światek archeologiczny nie zdeintegrował się jednak, choć teraz Ukraińcy zostali kierownikami, a Polacy podwładnymi.

Ale oczywiście nie Kijów czy Lwów decydują o losach ludzi. Decyduje Moskwa, która działa poprzez swoje NKWD, wykorzystujące dawne międzyludzkie animozje.

Najprzód niejaki Aleksander Prusewicz donosi do NKWD na Leona Kozłowskiego, w wyniku czego ten dostaje na Łubiance karę śmierci. Bóg jednak strzeże i profesor trafia ostatecznie do Armii Polskiej w Buzułuku, by uciec z niej i poddać się Niemcom na froncie pod Tułą. Ostatecznie wyląduje w Berlinie, gdzie umrze po bombardowaniu.

Następny jest Jan Bryk, burmistrz Kamionki Strumiłowej, którego „wyzwoliciele” rozstrzelują w Bykowni pod Kijowem, trzecia Irena Siwkówna, która trafia do Gułagu i ostatecznie, po różnych tarapatkach, wyląduje na Zachodzie.

Ale cierpieli nie tylko Polacy, Michaiło Kłapczuk okazał się „ukraińskim nacjonalistą”, więc też dostał się do łagru, a potem nie dali mu zrobić doktoratu. Inni dwaj „nacjonalisci”, czyli ukraińscy patrioci – Pasternak i Czikalenko – ponoszą też karę, muszą emigrować na zachód, podobnie jak to zrobił o wiele wcześniej Tadeusz Sulimirski.

Na końcu Polacy – Żurowski (był jeszcze w więzieniu Gestapo) czy Majewski i Bulanda, zostają „repatriowani” do nowej Polski, zaś Józefina Voglówna ginie w Holokauście.

Tragiczna statystyka – i powiedziec – tak się podobno ci Polacy z Ukraińcami nie znosili – ale to obie grupy archeologów cierpiały ostatecznie nie od wzajemnych represji, lecz od okupantów. Otóż wbrew temu co mogłaby powiedziec propaganda, Ukraińcy i Polacy współpracują na polu archeologii za „pierwszych Sowieców” (Muzeum Historyczne, Katedra uniwersytecka z Pasternakiem na czele, Instytut Archeologii AN USSR), zaś w czasie Niemców Ukraińcy pracują w niemieckim Instytucie Pracy Wschodniej, a Polacy mają się innych zawodów.

* * *

I znowu się wszystko we lwowskiej archeologii zawaliło, nie żyli: profesor Kozłowski, magister Voglówna, doktor Bryk, wreszcie Bohdan Janusz. Wyjechali na Zachód: profesor Pasternak, doktor

Czikalenko i profesor Sulimirski, a poprzez Gułag magister Siwkówna. Magistrowie Kazimierz Żurowski i Tadeusz Żurowski, doktor Kazimierz Majewski i profesor Edmund Bulanda zostali wypędzeni do nowej Polski, Stefan Krukowski wrócił do Warszawy, doktor Cehakówna jeszcze przed wojną wyjechała do Wilna, zaś studenta Kłapczuka NKWD wysłało do łagru w Kazachstanie. Niemcy wywieźli na zachód zbiory.

Oj znowu nie miała szczęścia ta lwowska archeologia, nie miała.

* * *

Tak skończyło się pierwsze 40 lat historii profesjonalnej archeologii lwowskiej, dwa początki, dwie katastrofy i kolejny, już trzeci początek, na szczęście ze Śmizką i Swiesznikowem ze starego układu. Ten trzeci początek odbywał się jednak w innych warunkach historycznych i w większości nie z tymi samymi aktorami co dawniej... taki los.

Adres Autora:

Prof. dr hab. Stefan Karol Kozłowski
Instytut Archeologii
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego
ul. Wóycickiego 1/3, pok. 317
01-938 Warszawa
e-mail: skkozłowski@op.pl

